

A bölcsesség szeretete

VISSZHANG - LVIII. évfolyam, 42. szám, 2014. október 17.

Minek a filozófia? (ÉS, 2014/34., aug. 22.) című írásomban három tézis mellett érveltem: 1. a filozófiai problémák megoldása kapcsán fel kell függeszteni az ítéleteinket, 2. a filozófiai problémákat alapvető meggyőződéseink együttes inkonzisztenciája eredményezi és 3. a filozófia művelése (mindezek ellenére) értékes (mással pótolhatatlan) tevékenység, mert episztemikus szerénységre és önismeretre tanít.

Írásomra három vitacikk született: Bernáth László *Szerénység vagy kishitűség* (ÉS, 2014/37., szept. 12.), Lukács János *Mire való a filozófia?* (ÉS, 2014/38., szept. 19.) és Váradi Róbert *Egy filozófiai fanatikus rekonstrája* (ÉS, 2014/40., okt. 3.). Az alábbiakban csak ez utóbbi kettőre reflektálok. Bernáthéra egyrészt azért nem, mert a precíz és kimerítő válasz szétfeszítené jelen szöveg terjedelmi korlátait, másrészt azért nem, mert vitánk folytatására egyéb fórumokon bőven lesz még mód.

Ahhoz, hogy Lukács fő ellenvetésére válaszolni tudjak, röviden fel kell vázolnom vitánk kontextusát. Írásomban a változás metafizikai problémájával illusztráltam azt a tézisémet, hogy a filozófiai problémákat alapvető meggyőződéseink együttes inkonzisztenciája eredményezi. Íme az inkonzisztens triád: 1. afizikai tárgyak azonosak lehetnek az időben: például egy drót azonos lehet t_1 és t_2 időpontban. 2. A fizikai tárgyak megváltozhatnak: egy drót rendelkezhet t_1 -ben az egyenesség (intrinzikus, vagyis nem relációs) tulajdonságával és t_2 -ben a görbeség (intrinzikus) tulajdonságával. 3. Leibniz-törvény: ha a fizikai tárgy azonos b fizikai tárggyal, akkor a -nak és b -nek minden intrinzikus tulajdonsága azonos. Lukács azt igyekszik megmutatni: példám rossz, valójában e három kijelentés együttesen nem inkonzisztens.

Csak hogy Lukács téved. Egyszerűen azért nem látja az ellentmondást, mert összekeveri a példában szereplő Leibniz-törvényt (az *azonosak megkülönböztethetetleniségének* törvényét) az úgynevezett Leibniz-elvvel (a *megkülönböztethetetlenek azonosságának* elvével).

Így ír: „nézzük azt a törvényt, amelyre Tőzsér hivatkozik, s amely Leibniz Metafizikai értekezésében így hangzik: »...nem lehet az, hogy két szubsztancia tökéletesen hasonlít egymásra, és csak szám szerint – solo numero – különböznek egymástól.« Leibniz feltehetőleg a következőt akarta kifejezni: Lehetetlen, hogy két, minden tulajdonságában megegyező dolog (valójában) ne ugyanaz az egyetlen dolog legyen” (kiemelés az eredetiben, T. J.).

Nem tudom, látja-e a kedves olvasó, hogy a fentebbi példában *nem* ez a premissza szerepel. Amire Lukács utal, az ez: „ha a és b dolog valamennyi tulajdonsága megegyezik, akkor a és b azonos”. Ezzel szemben a példában szereplő premissza ez: „ha a azonos b dologgal, akkor a -nak és b -nek minden tulajdonsága azonos”.

A Leibniz-törvény Leibniz-elvvel való összekeverése okozza azt, hogy Lukács végkövetkeztetése is rossz. Ahogy ír: „a fizikai tárgyak változásának konzisztens leírására a (...) Leibniz-törvénnyel összhangban – van mód, s ez nem eredményez semmiféle filozófiát”.

Hogy fogalmazzak, hogy ne legyek sértő? Jelentem: a fizikai tárgyak időben való létezésének a *kortárs filozófiában* két meghatározó elmélete van. Az egyik a (például Peter van Inwagen által képviselt) endurantizmus, a másik a (például David Lewis által képviselt) perdurantizmus, mely elméletek vitája épp a fentebbi három kijelentés (alapvető meggyőződés) körül forog. Az endurantisták kitartanak az 1. mellett, de tagadják a 2.-t, a perdurantisták pedig kitartanak a 2. mellett, és tagadják az 1.-t. A 3.-t, vagyis a Leibniz-törvényt természetesen mindkét álláspont elfogadja.

Érthetetlen továbbá számomra, hogy Lukács azzal a tézissel szemben, hogy minden filozófiai probléma kapcsán nézetkülönbség van a filozófusok között, miért mondja azt: „*[k]ivétel a matematika és a modern szimbolikus logika, amelynek kidolgozói, művelői sokszor inkább filozófusok, mint matematikusok, logikusok*”. Mert hát ezzel csak azt állítja: a filozófiában nincsen konszenzus, de más tudományokban (matematikában és logikában) van. Ezzel pedig egy pillanatig sem vitatkozom.

Lukács egy bekezdés erejéig azon is eltűnődik, hogy miért van igény a filozófia művelésére. Szerinte „*[l]eginkább azért, mert a filozófusok által létrehozott teóriák egy része (az alkotó szándéktól általában függetlenül) alkalmas ideológiai funkció betöltésére, vagyis arra, hogy megalapozást adjon egyének vagy kisebb-nagyobb embercsoportok legkülönbébb törekvéseihez*”. Erre a filozófia művelőire nézve meglehetősen lesújtó álláspontjára csak annyit tudok mondani: írásomban nem foglalkoztam ezzel a kérdéssel. Sőt, azt a kérdést, hogy „miért van igény a filozófiára?”, nem is sorolnám a filozófiai kérdések közé. Ez ugyanis empirikus kérdés, amely a pszichológia vagy a szociológia illetékességi körébe tartozik.

Váradi Róbert szerint tisztáznom kellett volna „*a természettudomány (...) és a filozófia mibenlétét, vizsgálódásuk intencióját, szerepköreiket, a köztük lévő hasonlóságokat és radikális különbségeket*”. Ha ugyanis ezt megtettem volna, akkor nem „*csak egy erősen korlátolt, önkényesen és jogtalanul megtépzott*” filozófiai-értelmezést tudtam volna szembeállítani a sikerességüket tekintve minden vitán felül álló természettudományokkal, hanem valami jobbat és teljesebbet.

Mi ez a jobb és teljesebb? Váradi szerint: a filozófia „*nem csak a világ (világ? valóság? igazság?) megismerésének eszköze lehet, de egyben a bölcsesség (sophia) szeretete (philo) is*. Következésképpen minden olyan jelenséget okkal tehet a tűnődés tárgyává, amely a létezés emberi minőségére nézve egzisztenciális súllyal esik latba.” Vagy: „*a filozófia nem pusztán tudomány (vagy annak alternatívája), hanem legalább annyira művészet is, mégpedig a homo sapiens talán legnemesebb, legszemélyesebb, legintimebb magán- és közügye*.” Vagy: „*[a] filozófia attól igazán filozófia, ha nagyravágyó, ha az Egészét, az Abszolútát, az örök és legmagasabb igazságokat fürkészi...*”. Vagy: „*[a]hol megszűnnek a szabályok, a ráció, az eligazodást biztosító definíciók, ott kaphat szerepet a művészet és/vagy a filozófia (...). Maga Wittgenstein ismeri el, hogy »Kétségkívül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik; ez a misztikum.«*”.

Először is látni kell: amit e helyütt Váradi a filozófiáról összehord, teljes káosz. Mert az az állítás, hogy a filozófia nemcsak az igazság megismerése, és az az állítás, hogy a legnagyobb filozófia az örök és legmagasabb igazságokat fürkészi, bizony nem egykönnyen egyeztethető össze. Mindezt pedig – a korai Wittgenstein nyomán – megspékelni azzal, hogy az igazán fontos dolgok, az emberi létezést érintő legmélyebb kérdésekre adott válaszok kimondhatatlanok, még nagyobb baj. Ha ugyanis így volna, sejtelnem sincs, mi dolga volna a filozófusoknak. Vajon mindnek be kellene fognia a száját?

De nem ezek az apróságok zavarnak a legjobban. Nem vitatom, hogy a filozófiának létezik a Váradi-féle lightos, híg felfogása, melyben már az is filozófiának számít, ha valaki tűnődve, az Abszolútát fürkésző és az Egészre irányuló tekintettel, elmélyülten megvakarja a fejét. Erről a rendkívül homályosan megfogalmazott filozófiakoncepcióról egészen egyszerűen nincs mit mondanom. Arról a filozófiáról viszont – *pace* korai Wittgenstein – igenis beszélni kell (és én is erről próbáltam beszélni), amely különböző filozófiai problémákat akar *megoldani*. Választ akar találni olyan kérdésekre, hogy létezik-e a testünk halálát túlélni képes lélek, van-e morális felelősség, létezik-e Isten vagy – hogy ne ennyire nyilvánvalóan húsbavágóakat említsek – hogyan kell érteni azt, hogy a dolgok történhetek volna másképp, mint ahogy történtek, léteznek-e absztrakt (nem térbeli és időbeli) entitások, mi különbözteti meg a műalkotásokat a pusztá dolgoktól, és még hosszasan sorolhatnám.

Ezekre (és az ezekhez hasonló) kérdésekre a filozófia kezdeteitől fogva megalapozott, tudományos igényű választ próbált adni, és nem pusztán tűnődni akart rajtuk. Hogy ne egy analitikus, hanem egy kontinentális filozófus (Edmund Husserl) kifejezésével éljek: a filozófia mindig is „szigorú tudomány” próbált lenni, és nem művészet. Vitatott írásomban ezzel a markáns és a kortárs filozófiában *uralkodó* állásponttal szemben fejtettem ki szkeptikus álláspontomat.

